

Zo had een der Amsterdamse vrouwen zich geuit.¹ Maar de vrouwen hadden over het algemeen door de werkloosheid meer om handen gekregen. Tijd om te piekeren hadden vooral de mannen – tijd te over. Onder onze 78 Amsterdammers waren er, 'die reeds vijf-en-twintig jaar of langer bij dezelfde patroon hadden gewerkt en die zich onmisbaar hadden geacht of althans in de vaste overtuiging hadden geleefd van de zekerheid van hun maatschappelijk bestaan.'² Die zekerheid lag aan duigen. Hoe zou men ooit weer aan het werk komen? Wat zou er dan nog resten van de vakbekwaamheid? 'Een schilder van 40 jaar zei tegen de huisbezoekster: 'Mijn handen beven zo dat ik niet meer zal kunnen werken'. Een grondwerker van gelijke leeftijd zei er van overtuigd te zijn dat hij inmiddels al te oud was geworden voor zijn beroep.'³ Ja, men bleef ingeschreven bij de arbeidsbeurs, men poogde daarnaast veelal op eigen houtje werk te vinden – het baatte niet.

'Een typisch voorbeeld van activiteit in deze richting had een transportarbeider geleverd. Achtereenvolgens had hij bij een groentehandelaar zonder loon gewerkt om daardoor een lonende taak te verwerven; langs de huizen gevent met theewarmers en schoorsteenkleedjes, door zijn vrouw vervaardigd; radiotoestellen gerepareerd; zich in het huisschildersvak bekwaamd; het was echter alles tevergeefs geweest.'⁴

Men zat meestal thuis. Men hielp wat in het huishouden. Men knutselde. 'Veel lust om op werkdagen met de kinderen te gaan wandelen, was er niet; men vreesde . . . daardoor als werkloze te worden opgemerkt.'⁵ Er werd niet veel gelezen. 'Je kunt er je gedachten toch niet meer bij houden', was een veel vernomen gezegde.'⁶ Voor sportbeoefening werd weinig gevoeld. Men trok zich terug in het eigen bestaan. Van de 78 Amsterdamse mannen gingen 12 wel eens naar godsdienstige bijeenkomsten, 14 naar lezingen en cursussen van hun vakbond, 4 naar politieke vergaderingen, 2 naar openbare leeszalen, 2 naar muziek- of toneelclubs, 3 naar sportwedstrijden; dan werkten 3 bij voorkeur in hun tuintje en brachten eveneens 3 de dag grotendeels met fietsen of vissen door – waarbij natuurlijk nooit verzuimd mocht worden op tijd te 'stempelen'.

Tekenend was het voor de kracht van de gezinsband dat, in die 78 gezinnen van werklozen, de gezinsverhoudingen over het algemeen goed gebleven waren. In 56 gezinnen had de verstandhouding tussen man en vrouw door de werkloosheid 'in het minst niet geleden'; slechts in 10 gezinnen was daar wèl duidelijk sprake van, al was de relatie niet uitgesproken slecht geworden. 'Bijna zonder uitzondering was de wederzijdse verhouding tussen ouders en

¹ A.v., p. 114. ² A.v., p. 123. ³ A.v. ⁴ A.v., p. 122. ⁵ A.v., p. 125. ⁶ A.v., p. 126.